

ÇARLIK RUSYASI VE BOĞAZLAR

HARP TARİHİ ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ

12 HAZİRAN 2019

EDİTÖR
GÜLTEKİN YILDIZ
COŞKUN ÜNSAL

MİLLİ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
FATİH HARP TARİHİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

MİLLİ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ÇARLIK RUSYASI VE BOĞAZLAR

HARP TARİHİ ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ
12 HAZİRAN 2019

MİLLİ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ
FATİH HARP TARİHİ ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

MİLLİ SAVUNMA ÜNİVERSİTESİ YAYINLARI

ÇARLIK RUSYASI VE BOĞAZLAR

HARP TARİHİ ÇALIŞTAYI BİLDİRİLERİ
12 HAZİRAN 2019

Editör
Gültekin YILDIZ
Coşkun ÜNSAL

Rusça Çeviri
Ruhan GÜL

Grafik Tasarım
Onur Melih DERELİ

Kapak Fotoğrafı
İÜ Ktp., Nadir Eserler, nr. 93579

Baskı ve Cilt
Milli Savunma Üniversitesi
Kütüphane ve Dökümantasyon Daire Başkanlığı
Merkez Basım ve Yayınevi
Yenilevent/İstanbul

E-ISBN:978-625-7791-29-8

İstanbul / 2022

SUNUŞ

Elinizdeki kitap, Milli Savunma Üniversitesi FATİH Harp Tarihi Araştırmaları Enstitüsü (FATİH HATEN) ev sahipliğinde ve Türk Tarih Kurumu ile işbirliğiyle 12 Haziran 2019'da düzenlenmiş Çarlık Rusyası ve Boğazlar Harp Tarihi Çalıştayı'nda sunulan bildirilerin gözden geçirilmiş ve geliştirilmiş metinlerini bir araya getirmektedir.

MSÜ FATİH HATEN tarafından düzenlenen müşterek harp tarihi toplantılarının ikincisi olan Çarlık Rusyası ve Boğazlar Harp Tarihi Çalıştayı'nda ana tema, Türk Boğazlarına yönelik Çarlık Rusya kaynaklı stratejik değerlendirmeler ve bu kapsamdaki askerî harekât planları olarak belirlenmiştir. Türkiye ve Rusya Federasyonu'ndan çalıştaya iştirak eden akademisyenler ile lisansüstü öğrencilerin sunumlarıyla, konunun başta Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusyası olmak üzere dönemin önde gelen devletlerinin askerî ve diplomatik arşivlerine dayalı olarak ele alınması amaçlanmıştır. İçindeki çalışmaların büyük bir kısmının Rus kaynaklarına dayalı olması hasebiyle elinizdeki kitabın, Çarlık Rusyası'nın meşhur "Boğaz Seferi" hakkında Türkçe askerî tarih literatüründeki boşluğu dolduracağı umulmuştur. Hiç şüphe yok ki, Osmanlı-Rus müşterek harp tarihine dair hem savaşları konu alan standart monografiler hem de pek çok diğer başlık altında, iki ülkenin arşivlerini ve sair birinci el kaynaklarını kullanabilen yeni nesil tarihçilerin yapabileceği pek çok araştırma mevcuttur.

Çalıştay kitabında yer alan Rusça makalelerin orijinalleri, sadece internet ortamında araştırmacıların hizmetine sunulan nüshada yer almaktadır. Bu çalıştayın düzenlenmesi ve bildirilerinin yayımlanması hususunda verdikleri destek ve himayelerinden ötürü Milli Savunma Üniversitesi rektörü Prof. Dr. Erhan Afyoncu ile Türk Tarihi Kurumu eski başkanı Prof. Dr. Refik Turan'a müteşekkir olduğumuzu belirtmek isterim. Kitabın kapağında kullanılan görselin temin edilmesine yardımcı olan İstanbul Üniversitesi Rektörü Prof. Dr. Mahmut Ak'a, Rus tarafından çalıştaya katılacak akademisyenlerin belirlenmesi ve kendileriyle temas kurulmasındaki katkılarından dolayı Dr. Öğr. Üyesi Mustafa Tanrıverdi'ye, Rusça bildirileri Türkçe'ye çeviren Dr. Öğr. Üyesi Ruhan Gül'e, çalıştayın planlanması ve icrasındaki katkıları için

Türk Tarih Kurumu uzman personeli Uğur Cenk Deniz İmamoğlu ile FATİH HATEN akademik ve idari personeline, nihayet bildiri kitabının yayıma hazır hale gelmesi için birlikte çalıştığımız FATİH HATEN'den genç meslektaşlarım Coşkun Ünsal ile Serkan Osmanlıoğlu'na müteşekkir olduğumu burada bir kez daha belirtmek isterim. Elbette en büyük teşekkürümüz, gerek çalıştaya iştirakleri gerekse bildiri metinlerini geliştirerek yayıma hazır hale getirdikleri için, değerli Türk ve Rus meslektaşlarımızadır.

Prof. Dr. Gültekin YILDIZ
Nisan 2022

İÇİNDEKİLER

MİHAİL KUTUZOV'UN İSTANBUL BÜYÜKELÇİLİĞİ VE ASKERİ İSTİHBARAT FAALİYETLERİ (1793-1794)

Mustafa TANRIVERDİ

1

1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA MÜSTAKİL KAFKASYA KOLORDU KOMUTANLIĞI'NIN BOĞAZLARA YÖNELİK ASKERÎ HAREKÂT PLANLARI

Serdar Oğuzhan ÇAYCIOĞLU

23

BOĞAZLARIN RUSLARA KARŞI SAVUNMASI: AVRUPALI GÜÇLER VE OSMANLI DEVLETİ'NİN ASKERÎ İSTİHBARAT FAALİYETLERİ VE HAREKÂT PLANLARI (1815-1914)

Gültekin YILDIZ

35

İKİNCİ OSMANLI-RUS YAKINLAŞMASI VE BOĞAZLAR'DA RUS NÜFÛZUNUN OLUŞUMU ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME (1833-1841)

Özhan KAPICI

65

İNGİLTERE VE RUSYA ARASINDA MEYDANA GELEN 1837 "VİXEN" USKUNASI VAKASI: BU BİR KIRIM SAVAŞI PROVASI MIYDI?

Vladimir DEGOEV

89

1853-1856 KIRIM SAVAŞI ARİFESİNDE RUS SAVAŞ STRATEJİSİ VE İSTANBUL BOĞAZI ÇIKARMA HAREKÂTI

Alexey Alekseevıch KRIVOPALOV

93

RUSYA'NIN 1878'DE İNGİLTERE, AVUSTURYA-MACARİSTAN VE OSMANLI DEVLETİ KOALİSYONUNA KARŞI SAVAŞ PLANI VE İSTANBUL BOĞAZI'NIN İŞGAL EDİLMESİ SORUNU

Oleg Evgenievich ALPEEV

109

III. ALEKSANDR DÖNEMİNDE İSTANBUL BOĞAZI'NA YÖNELİK SEFER PLANI HAZIRLIKLARI

Oleg Rudolfoviç AYRAPETOV

127

RUS ASKERÎ İSTİHBARATININ İSTANBUL BOĞAZI'NA YÖNELİK FAALİYETLERİ (1878-1885)

Aleksandr TOMİLİN

143

RUS ASKERLERİN VE DİPLOMATLARIN GÖZÜNDE JEOPOLİTİK BİR SORUN OLARAK İSTANBUL VE ÇANAKKALE BOĞAZLARI (XIX. YÜZYIL SONU-XX. YÜZYIL BAŞI)

Andrey Viktoroviç BOLDIREV

171

BOĞAZ SEFERİ HAZIRLIĞININ BİR PARÇASI OLARAK 1902 HARP OYUNU

Sergey ÇEKMAREV

179

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI'NDA RUSYA'NIN BOĞAZLARI ELE GEÇİRME PLANLARI

Hayri ÇAPRAZ

191

АНГЛО-РУССКИЙ ИНЦИДЕНТ СО ШХУНОЙ «ВИКСЕН», 1837 ГОД: РЕПЕТИЦИЯ КРЫМСКОЙ ВОЙНЫ?

Владимир ДЕГОЕВ

227

РУССКОЕ СТРАТЕГИЧЕСКОЕ ПЛАНИРОВАНИЕ НАКАНУНЕ ВОСТОЧНОЙ ВОЙНЫ 1853-1856 ГГ. И ПЛАН БОСФОРСКОЙ ДЕСАНТНОЙ ОПЕРАЦИИ

Алексей Алексеевич КРИВОПАЛОВ

233

ПЛАНИРОВАНИЕ РОССИЕЙ ВОЙНЫ С КОАЛИЦИЕЙ ВЕЛИКОБРИТАНИИ, АВСТРО-ВЕНГРИИ И ТУРЦИИ В 1878 ГОДУ И ПРОБЛЕМА ЗАНЯТИЯ БОСФОРА

Олег Евгеньевич АЛПЕЕВ

247

РАЗРАБОТКА ПЛАНОВ ПО ПОДГОТОВКЕ БОСФОРСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ В ПРАВЛЕНИЕ АЛЕКСАНДРА III АЙРАПЕТОВ ОЛЕГ РУДОЛЬФОВИЧ,

Айрапетов Олег РУДОЛЬФОВИЧ

265

РУССКАЯ ВОЕННАЯ РАЗВЕДКА НА БОСФОРЕ В 1878-1885 ГГ.

Александр ТОМИЛИН

281

БОСФОР И ДАРДАНЕЛЛЫ КАК ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА В ПРЕДСТАВЛЕНИИ РОССИЙСКИХ ВОЕННЫХ И ДИПЛОМАТОВ НА РУБЕЖЕ XIX-XX веков.

Андрей Викторович Болдыре

313

ВОЕННАЯ ИГРА 1902 ГОДА КАК ЭЛЕМЕНТ ПОДГОТОВКИ БОСФОРСКОЙ ЭКСПЕДИЦИИ

Сергей ЧЕКМАРЁВ

319

MİHAİL KUTUZOV'UN İSTANBUL BÜYÜKELÇİLİĞİ VE ASKERİ İSTİHBARAT FAALİYETLERİ (1793-1794)

Mustafa TANRIVERDİ[1]

Giriş

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması'yla biten 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından Rusya'nın Osmanlı Devleti aleyhine genişlemesi süreci, Karadeniz'in tamamını ve bir süre sonra da payitahtı tehdit edecek boyuta ulaştı. Rusya'nın Osmanlı ile ilişkilerinde daha saldırgan bir tutum sergileyeceği, henüz Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanması sürecinde ortaya çıkmıştı. Bu süreçte aktif rol oynayan General Rumyantsev, antlaşma koşullarının onaylanması için İstanbul'a Albay Peterson'u göndermişti. Peterson Türklerin barış koşullarında bazı değişiklikler istediği bilgisini ilettiğinde Rumyantsev, hiçbir koşulu değiştirmeden antlaşmanın onaylanmış halinin Petersburg'a gönderilmesini istemişti. Bununla birlikte II. Katerina, Dışişleri Kurulu'nun *(Kollegiya İnostrannıh Dyel)* başında yer alan Panin'e bir mektup göndererek Türkiye'nin olası talepleri karşısında alınması gereken tutumu, "*yeni bir savaş olmadan mevcut antlaşmanın tek bir satırını dahi değiştirmeyeceğimi iletebilirsiniz"* sözleriyle belirlemişti. Aynı zamanda Osmanlı Hükümeti yetkililerinin Rumyantsev'e yaptığı başvuru da reddedildi. Nihayet Peterson, Osmanlı Hükümeti'nin antlaşmayı herhangi bir değişiklik söz konusu olmadan onaylayacağını bildirecekti.[2]

Hem Osmanlı hem de Rusya kamuoyunda, antlaşmayla sağlanan barış ortamının kalıcı olmayacağına inanılıyordu. 1775-1776 yıllarında kısa süreli olarak Rusya'nın olağanüstü ve tam yetkili elçiliğine Knez Nikolay Vasilyeviç Repnin[3] ve onun ardından Şubat 1776'da Stockholm'deki elçilik görevinden çağrılan Aleksandr Stahiyeviç Stahiyev atandı. Yeni elçi Nisan ayında *"Türk Hükümeti'nin Tatarlar konusunda kendi akıl almaz taleplerinden vazgeçtiğini düşünmüyorum"* şeklindeki düşüncesini Rusya hükümetine iletecekti. Bununla birlikte Rusya'nın İsveç ve Polonya ile ilişkilerinin yolunda

1 Dr. Öğr. Üyesi, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, tanriverdi@istanbul.edu.tr

2 V. Teplov, *Russkiye Predstaviteli v Tsargrade 1496-1891*, S-Peterburg 1891, s. 41-42.

3 S. İ. Lobko, "Posolstvo Knyazya N. V. Repnina v Turtsiyu (1775-1776)", *Vestnik Moskovskogo Universiteta,* 8 (1), 2008, s. 55-68.

gitmemesi, Avusturya ve Fransa'yla da anlaşmazlıkların bulunması, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı daha etkili önlemler almasını sağlayabilirdi. Savaş tazminatının taksitini ödememe ve boğazlardan Rus ticaret gemilerinin geçişine izin vermeme adımları bu bağlamda değerlendirilmekteydi. Böyle bir ortamda, Rus elçi Stahiyev'in 1778'de İstanbul'da iki askerin suikast girişimine maruz kaldığı; ancak kurtulmayı başardığı[4] iddiaları da gündeme gelmişti.

Kısa bir süre sonra, 1787'de, Osmanlı Devleti Rusya'ya savaş ilan etti. Savaşın başlangıcında Türk ordusu önemli başarılar elde etti. Karadeniz'de etkinlik gösteremeyen Rus donanması fırtına yüzünden ağır kayıplar verdi. Rus kuvvetleri, Özü Kalesi'ni kuşatmada zorluklar yaşadılar. Ancak kalenin düşmesiyle birlikte savaşın gidişatı Rusların lehine değişti. Tuna üzerindeki en kuvvetli kalelerden İsmail'in düşmesi ve yaşanan kayıplar Bâbıâli'yi barış müzakerelerine başlamaya mecbur bıraktı.[5]

1792 Yaş Antlaşması'yla Osmanlı Devleti Kırım'ın Rusya'ya bağlandığını kabul etmek durumunda kaldı.[6] Aynı şekilde Kuban, Taman ve Özü'nün Rusya'ya geçtiğini onayladı. Böylece Rusya'nın sınırı Dinyester'e dayandı. Savaş zamanında ele geçirilen Bender, Akkerman, Kili ve İsmail kaleleri Osmanlı Devleti'ne iade edildi. Ancak Rusya bundan sonraki süreçte bu kaleleri Osmanlı'dan almak için büyük mücadele verecekti.

Rusya'nın Osmanlı Devleti sınırlarında önemli kazanımlar elde etmesi batılı devletleri endişelendirmekle birlikte[7], Fransız ihtilali sonrasında yaşanan koalisyon savaşları Avrupa'yı kendi sınırlarına hapsetmişti. Sınırlarında

4 Teplov, *a.g.e,* s. 45.

5 Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2010), 291.

6 1774'ten itibaren Osmanlı Devleti Kırım'ın iadesini sağlamak için fırsat kolluyordu. 1790'da Prusya ile ittifak planları dahi yapılmıştı. Buna göre, Prusya'ya yapılan öneride, onun 1790 baharında Avusturya ve Rusya'ya saldırması vardı. Kırım'ın iadesi bu ittifakın en önemli konusuydu. Prusya elçisi Heinrich Friedrich von Diez, Kırım konusunda Osmanlı Devleti'nin kararlılığına uyum göstermekten başka bir seçenek olmadığına kanaat getirmişti. Anlaşmada Kırım'ın iadesi konusu ve Rusya'yla savaşta Prusya'dan beklenti net bir şekilde vurgulanmıştı. Anlaşma, Berlin'de tepki ile karşılandı. Bu konuda bkz. Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı-Prusya İttifakı (Meydana gelişi-Tahlili-Tatbiki)*, (İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, 1981), 67.

7 Geoffrey Hosking, *Rusya ve Ruslar Erken Dönemden 21. Yüzyıla*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2011), 323-325.

ihtilalin etkisiyle başlayan ayaklanmalar sonucunda toprak kaybeden Avusturya, Osmanlı Devleti ile savaş halindeyken dikkatini buradan alıp batıya çevirmeye mecbur kaldı. II. Katerina ise dış siyasetini, İngiltere-Fransa ve Avusturya-Prusya arasındaki mücadeleyi fırsat bilerek, imparatorluğun sınırlarını genişletmek üzerine kurguladı.[8]

1787-1791 Türk-Rus savaşının ardından başlatılan diplomatik süreçte, savaş ihtimaline göre hareket edilen ve karşı tarafın gücünü anlamaya yönelik bir yaklaşım söz konusuydu. Bu anlamda Rusya'dan İstanbul'a gelen elçiler, Rusya hükümetinin alacağı kararlara dayanak oluşturmak amacıyla askeri istihbarat içerikli raporlar hazırlamışlardır.[9]

Yaş Antlaşması'nın ardından İstanbul'a gönderilen olağanüstü ve tam yetkili büyükelçi Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov da Osmanlı devlet ve ordu düzenini anlamak için görevi boyunca yoğun çaba harcamış ve gözlemlerini raporlar halinde merkeze göndermiştir. Bu çalışmada Kutuzov'un askeri istihbarat amacıyla II. Katerina ve önemli devlet görevlileriyle gerçekleştirdiği yazışmalar[10] incelenerek, Türk-Rus ilişkilerinin XVIII. yüzyıl sonundaki seyrine farklı bir yönden ışık tutulması amaçlandı.

A) Mihail İ. G. Kutuzov'un Askeri Kariyeri ve İstanbul Büyükelçiliği'ne Atanması

Kutuzov'un özgeçmişine baktığımızda, onun diplomasi değil askerlik

8 A. L. Naroçnitskiy, "Yevropeyskaya Diplomatiya v Godı Frantsuzkoy Burjuaznoy Revolutsii (1789-1794)", *İstoriya Diplomatii,* Cilt I, Moskva 1941, s. 327-328.

9 İstanbul'da yürüttükleri elçilik süreleri boyunca istihbarat içerikli raporlar hazırlayan Rus elçiler; N. V. Repnin (1775-1776), A. S. Stahiyev (1775-1781), Ya. İ. Bulgakov (1781-1787), M. İ. Golenişev-Kutuzov (1792-1793), V. P. Koçubey (1794-1798) ve V. S. Tomara (1798-1802). Bu konuda bkz. Mihail Yakuşev, "İnostrannıye Diplomatı pri Osmanskom Dvore-Period Vtoroy Polovını XVIII-Naçala XIX veka", *Svobodnaya Mısl,* 2 (1609), Moskva 2010, s. 155.

10 Bu yazışmalar Rusya'daki arşivlerden derlenerek *"Dokumentı"* adlı kitapta 1950 yılında yayınlanmıştır. Belgelerin seçildiği arşivler şunlardır: TSGVİA (günümüzde RGVİA/Rusya Devlet Askeri-Tarih Arşivi), AVP MİD SSSR (günümüzde AVPRİ / Rusya İmparatorluğu Dış Politika Arşivi), Otdel Pismennıh İstoçnikov GİM (Devlet Tarih Müzesi Yazılı Kaynaklar Bölümü), AİLAN SSSR (günümüzde Rusya Bilimler Akademisi Arşivi) , TSAVMF (günümüzde RGAVA/ Rusya Devlet Donanma Arşivi)". Bu çalışmada, "dokumentı" adlı kitapta bulunan arşiv belgelerinden faydalanıldı. Kutuzov'un İstanbul büyükelçiliği görevi ve sonrasındaki yazışmaları bu kitapta toplanmıştır. *M. İ. Kutuzov-Dokumentı*, pod. red. L. G. Beskrovnıy, Tom I, Voennoye İzdatelstvo Ministerstva Voorujennıh Sil Soyuza SSR, Moskva 1950. Tom I, Moskva 1950. (Bundan sonra "dokumentı" olarak verilecektir)

alanında eğitim aldığı ve büyükelçilik dönemine kadar bu alanda hizmet verdiğini görmekteyiz. 16 Eylül 1745'te Petersburg'da askerlik mesleğine uzak olmayan bir ailede doğan Kutuzov, topçu mühendis okulunda eğitim aldı. Burada matematik, tarih, teknik, topçuluk ve mühendislik işleriyle yabancı dil (Fransızca, Almanca ve Latince) öğrendi. 1759'da okulu bitirdikten sonra, aldığı pedagojik eğitimin etkisiyle askeri okulda matematik dersi vermeye başladı.

Daha sonra Astrahan ve Polonya'da çeşitli görevlerde bulunduktan sonra 1770 yılında Rumyantsev'in ordusunda görev aldı. Bu ordu 1768-1774 yılları arasında Türklere karşı savaşıyordu. Bu orduda kıdemli subay olarak görev yaptı ve Ryabaya Mogila, Larga, Kagula ve Pepeşti'de önemli muharebelere katıldı. Rus-Türk savaşını Tula Piyade Alayı'nda yarbay olarak tamamladı. Şumne (şumı) köyünde yaralandı. Türk askerinin ateşlediği mermi sol şakağından girmiş ve sağ gözünden çıkmıştı. İyileştikten sonra, 1777 yılında orduya döndü ve albay rütbesini aldı. 1782 yılında Suvorov'un teşvikiyle brigadir (ekip başı), 1784'te ise tuğgeneral rütbesine layık görüldü. Aynı yıl kendisine Bug Egerskiy (avcı) kolordusunu şekillendirme ve komuta etme görevi verildi.[11]

1787-1791 Türk-Rus Savaşı'nda etkin rol aldı. Kutuzov'un öncü kolordusu Bug boyunda konuşlandı ve daha sonra Özü'deki kuşatmaya katıldı. Burada bir kere daha ağır bir yara aldı, ancak kısa sürede iyileşerek orduya geri döndü. Bu geri dönüşle Akkirman ve Bender'in ele geçirilmesine katkıda bulundu. Daha sonra da Kauşanı ve Hacıbey'deki muharebelere katıldı.

Kutuzov, 1790'da İsmail Kalesi'nin kuşatmasında altıncı kolu yönetti. Kalenin kuşatılması sürecindeki mücadelesi General A. V. Suvorov'un dikkatini çekmişti. Suvorov, Potemkin'e gönderdiği raporunda *"yetkin ve cesur bir tuğgeneral ve süvari Golenişev-Kutuzov, cesaretle mücadele verdi. Cesaretin ve savaş sanatının yeni bir deneyimini sundu…"* diyerek Kutuzov'u övmekteydi. İsmail Kalesi'nin kuşatması sürecindeki çabalarından dolayı general-poruçik (korgeneral) rütbesine terfi ettirildi.[12]

Kutuzov, artık ordu içerisinde tanınan birisi olmuştu. 15 Haziran 1791'de Babadağ ve Maçin'deki muharebelere katıldı. Repnin'in ordusunun sol kanadını yöneten Kutuzov, Yusuf Paşa'nın 80.000 kişilik birliklerini yenilgiye

11 N. A. Troitskiy, *Feldmarşal Kutuzov Mifı i Faktı,* Moskva 2002, s. 60-61.L. Beskrovnıy, "Vvedeniye", *Dokumentı,* s. IX.

12 Beskrovnıy, "Vvedeniye"…, s. X.

uğratmıştı. Repnin, II. Katerina'ya gönderdiği yazısında Kutuzov'u *"General Kutuzov'un beceri ve kavrayışı her türlü övgüyü hak ediyor"*[13] sözleriyle değerlendiriyordu.

İstanbul'daki elçilik görevine kadar askeri alandaki kariyeri ve başarılarıyla tanınan Kutuzov, elçiliğinin sona erdiği 1794 yılından sonra da askeri kariyerine devam edecekti. Onu Rusya tarihinde ayrı bir yere taşıyan olay, şüphesiz 1812'de Napolyon'a karşı savaşı olacaktı.

Nihayet Kutuzov, 25 Ekim 1792'de Tümgeneral Aleksandr Samoylov'un yerine İstanbul'a olağanüstü ve tam yetkili büyükelçi olarak atandı ve diplomatik kariyeri başlamış oldu.[14] Bu görevin genel tanımı, II. Katerina'nın dostluk dileklerini, barış için tebriklerini ve hediyelerini Sultan'a iletmekti.[15]

12 Kasım 1792 tarihinde Rusya Dışişleri Kurulu üyesi ve II. Katerina'nın danışmanı A. A. Bezborodko, İstanbul'daki maslahatgüzar A. C. Hvostov'a gönderdiği mektupta; Kutuzov'un atanmasıyla ilgili Osmanlı hükümetinin bilgilendirilmesi ve görevinde kolaylıklar sağlanmasını istedi.[16]

Kutuzov, 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki başarısının ardından bu göreve seçilecek en uygun isimdi. Kutuzov'u kendisinden önce görev alan diplomatlardan ayıran yön, Türkçe bilmesi ve öngörüsü olarak açıklanıyordu.[17] Bununla birlikte II. Katerina'nın 4 Mart 1793 tarihli politik işlere dair gizli içerikli talimatnamesinden açıkça anlaşıldığı üzere, Kutuzov'un büyükelçilik görevi, yalnızca diplomatik faaliyetlerle sınırlı olmayacaktı. Kutuzov, diplomatik görevinin yanı sıra, Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durum ve dış ilişkilerini öğrenmeye yönelik askeri istihbarat toplamakla vazifelendirilmişti.[18]

---

13 Troitskiy, *a.g.e.,* s. 69.

14 İ. K. Fomenko, *Diplomatiçeskaya Missiya M. İ. Kutuzova-Karta Konstantinopolya 1794 goda,* Moskva 2013, s. 4..

15 F. M. Sinelnikov, *Jizn Feldmarşala Mihaila İllarionoviça Kutuzova,* Sankt-Petersburg 2007, s. 101.

16 "A. A. Bezborodko'dan A. S. Hvostov'a M. İ. Kutuzov'un atandığına dair mektup",1 (12) Kasım 1792, No: 278, *Dokumentı*, s.190.

17 Lidiya İbçenko, *Kutuzov*, Moskva 2012, s. 171.

18 II. Katerina'nın gizli talimatının yer aldığı metin için bakınız: "II. Katerina'nın M. İ. Kutuzov'a Politik İşlerle İlgili Gizli Talimatı", 21 Şubat (4 Mart) 1793, No: 280, *Dokumentı,* s. 195-203.

III. Selim'in başlattığı reform hareketinin[19] farkında olan St.Petersburg, Türk ordusunun savaş kapasitesini tümüyle anlamak istiyordu.[20] Bu amaca yönelik olarak II. Katerina'nın gizli talimatnamesinde, Kutuzov'un da askeri tecrübesine de dikkat çekilerek, büyükelçilik görevi boyunca Rusya'ya fayda sağlayacak konum bilgileri, köprüler, yollar, nüfus bilgisi, kaleler, tabyalar, Türk birliklerinin konuşlanışı, askeri rezervler, kara ve deniz kuvvetlerinin durumuna yönelik her türlü gözlemi yapması isteniyordu.[21]

Kutuzov, Türkiye'nin Rusya büyükelçisi olarak atanan Mustafa Rasih Paşa ile yolda buluşmasından itibaren bir defter tutacaktı ve bu amaçla Türk bölgelerinden geçip İstanbul'a kadar yapacağı yolculuk ve aynı şekilde İstanbul'dan geriye dönüş yolculuğunu, Osmanlı başkentine giriş, Vezir ile görüşme, Sultan'ın huzuruna çıkış, Hükümet tarafından ona gösterilen ilgi ve her ne ile karşılaşır ise not alıp defteri parça parça imparatoriçeye gönderecekti. Rusya'ya döndüğünde de Türk yetkilerle ilgili farklı zamanlardaki olayları anlattığı ayrıntılı notları ayrıca Dışişleri Kurulu'na sunacaktı.

Talimatnamede, Kutuzov'un istihbarat faaliyetlerini yürütürken kendisine yardımcı olacak unsurların kimler olduğuna dair II. Katerina'nın şu sözleri

19 1790 yılı baharında Avusturya ve Rusya ile savaş devam ederken III. Selim'in kadim ocakları modern talimle disipline etmeye yönelik ilk hamleyi gerçekleştirdi. Kendi nizamlarını kendileri bozan yeniçerilerden tüfengci adıyla seçilecek neferâta talim yaptırmaya başladı. Bu konuda bkz. Fatih Yeşil, *İhtilaller Çağında Osmanlı Ordusu Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2016), 60; 1787-1791 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından III. Selim toptan bir yenilenme ve yapılanmaya gidilmesi gerektiğini düşünüyordu. Daha ordu dönüş yolundayken, yapılması gerekenlere dair lâyihalar hazırlanması için emirler vermişti. Rusya ile savaşın bitmesi, aynı zamanda Selim dönemini simgeleyen Nizâm-ı Cedîd yenilenmesinin de başlangıç tarihi oldu (1792). Bunu kararlı bir şekilde gerçekleştirmek istemesinin nedeni savaşın sonuna doğru yaşanan gelişmelerdi. Prusya'nın müdahalesiyle Avusturya'nın savaştan çekilmesi Rusya ile savaşın zaferle sonuçlanması konusunda padişahın çabasına rağmen, savaşın gerçekleriyle yüz yüze olan ordu ricâli başka düşünmekteydi. Bozuk düzen içinde bulunan eğitimsiz ordu zaferden umudunu kesmişti. Bu durum karşısında padişah rıza göstermekten başka bir çare bulamamıştı. Kemal Beydilli, "III. Selim: Aydınlanmış Hükümdar", *Nizâm-ı Kadîm'den Nizâm-ı Cedîd'e III. Selim ve Dönemi*, (İstanbul: İslam Araştırmaları Merkezi, 2010), 37.

20 Valeriy Morkva, *Russia's Policy of Rappsochement with the Ottoman Empire in the era of the French Revolutionary and Napoleonic Wars 1792-1806*, Yayınlanmamış doktora tezi, (Ankara: Bilkent Üniversitesi, 2010), 65.

21 Fomenko, *a.g.e,* s. 4; Morkva, *a.g.e,* s. 67; "II. Katerina'nın M. İ. Kutuzov'a Politik İşlerle İlgili Gizli Talimatı", 21 Şubat (4 Mart) 1793, No: 280, *Dokumentı*, s. 199.

önemli ipuçları vermektedir: *"Siz İstanbul'a vardığınızda orada bulunan ve güvenilir olan Albay Hvostov size önemli insanlar, onların etkisi ve kişisel kimlikleri, meydana gelen önemli olaylar, yabancı ülke bakanları ve etkileri hakkında bilgiler verecektir*."

II. Katerina, istihbarat faaliyetleri yürütecek olan Kuzutov'un, bunu oldukça dikkatli ve gizli bir şekilde yürütmesini istiyordu. Talimatnamede yer alan "*Kendi gözlerinizle değil başkalarının gözleriyle bilgi toplayınız ve olumsuz bir durumda onları feda ediniz"* sözleri hem istihbarat toplama yöntemini hem de görevin içeriğinin ne olduğunu göstermektedir.

Talimatnamenin devamında II. Katerina; *"Elbette bizim niyetimiz içtenlikle Bâbıâli ile ilişkilerde rahatlamayı ve endişeyi giderici, imparatorluklar arasında ticaretin yayılması için fayda getirecek ve farklı nüfus ve kurumların gelişimini sağlayacak iyi anlaşma ve barışı korumaktır"* diyerek barışa değer verdiğini söylemekle birlikte, bunun gerçekleşeceğine inanmadığını da belirtiyordu.

II. Katerina, Kutuzov'un Sultana yakın olmasını ve askerlik yeteneğini kullanarak bilgi toplamasını istiyordu: "*Sizin yeteneğiniz askeri alanda kendini göstermektedir. Kendiniz deniz ve kara güçlerindeki reform hareketlerini yerinde daha iyi göreceksiniz, bu konuda kayıt tutmayı ihmal etmeyiniz. Sultan'ın güvenini kazanmak için çabalayınız."*

Talimatnamede; istihbarat içerikli bilgilerin, yeri geldiğinde Rusya'nın daha önce ele geçirdiği; ancak antlaşmalarla geri çekilmek durumunda kaldığı toprakları geri almak için kullanılacağı belirtilerek asıl hedef vurgulanıyordu. İmparatoriçe, bu bilgilerin bir kopyasının da, Türklerin düşmanca saldırmaları durumunda gerekli önlemleri almak için hazır halde olmaları için General Suvorov-Rımnikskiy ve Mirliva (Vitse-Admiral) Mordvinov'a göndermesini Kutozov'dan istiyordu.

II. Katerina, Fransa'nın Rusya'ya karşı düşmanca tavrı sonucunda Türkiye'nin bir saldırı gerçekleştirme ihtimalinden endişe duymaktaydı. Bir diğer endişe konusu da Osmanlı Hükümeti'nin Lehistan'a göstereceği ilginin mahiyetiydi. Bu konuda Kutuzov'dan önce İstanbul'da bulunan Hvostov ayrıca çaba gösterdiği ve Lehistan'a yapılacak her türlü desteği önlemeye çalıştığı belirtiliyordu.

Kutuzov'un görevleri arasında, Osmanlı topraklarındaki Hristiyan halka ilgi göstermek de yer alıyordu. II. Katerina, bu ilginin Bâbıâli'nin dikkatini çekmeden gösterilmesini ve Rusya'nın her an Hristiyanlarla beraber olduğu; ortaya çıkacak olağanüstü bir durumda onların Hristiyan bir devlet olarak yaşamalarına yardımcı olacağının kendilerine hissettirilmesini istedi.

II. Katerina, yukarıda belirtilen konularda, Kutuzov'un asker kimliği ve tecrübesiyle değerlendirmeler yapmasını beklemekteydi. Bununla birlikte Kutuzov'un İmparatorluk politikasına uygun davranması amacıyla, Rusya'nın diğer devletlerle olan ilişkilerinin seyri adeta bir bilgi notu olarak talimatnamede kendisine aktarılmıştı.

B) Kutuzov'un İstanbul Yolculuğu ve İstihbarat Faaliyetleri

II. Katerina'dan gerekli talimatları alan Kutuzov, Mart 1793'te İstanbul'a doğru yola çıktı. 25 Nisan 1793'te Moldova ve Besarabya'daki Rus konsolosu İvan İvanoniç Severin'e gönderdiği mektuptan anlaşıldığı üzere, Kutuzov kendisine verilen görevin bilincindeydi. Buna göre Kutuzov, İstanbul'a gitmeden önce son gelişmeleri öğrenmek için, Severin'in Rusya Dışişlerine gönderdiği raporun bir nüshasını istedi.[22] Severin'in raporu eline geçmiş olmalı ki; 1 Mart 1793'te II. Katerina'ya gönderdiği raporunda, Boğdan (Moldova) topraklarından geçen Leh askeri birliklerinden ve bunun olası sonuçlarından bahsediyordu.[23]

Kutuzov'un bu süreçte iletişim kurduğu isimler arasında Rusya'nın Eflak, Boğdan ve Besarabya konsolosu İ. İ. Severin, İstanbul maslahatgüzarı (poverennıy) A. S. Hvostov, Şansölye İ. A. Osterman ve A. A. Bezborodko yer alıyordu. Bezborodko, II. Katerina'nın önemli danışmanlarındandı ve 1781 yılında N. Panin'in görevden ayrılmasıyla dış politikayı yönlendiren kişiydi. I. Paul, tahta çıktığında II. Katerina'nın yanında bulunan pek çok kişiyi devlet hizmetinden uzaklaştırmasına rağmen, Bezborodko'yu sahiplendi ve onu daha önemli görevlere atadı.

Rus elçilik heyeti, Moldova topraklarından İstanbul'a doğru yol aldı. İ. K.

22 "M. İ. Kutuzov'un Eflak, Boğdan ve Besarabya'daki Rus konsolosu İ. İ. Severin'e istihbarat bilgisi talep mektubu", 14 (25) Nisan 1793, No: 281, *Dokumentı,* s. 203.

23 "Kutuzov'un Yelizavetgrad'a varması ve Leh birliklerinin Boğdan'dan geçişi hakkında II. Katerina'ya gönderdiği rapor", 20 Nisan (1 Mart) 1793, No: 282, *Dokumentı,* s. 204.

Fomenko'nun yayına hazırladığı *"Diplomatiçeskaya Missiya M. İ. Kutuzova" (M. İ. Kutuzov'un Diplomatik Misyonu)* adlı eserde belirtildiği üzere, Osmanlı topraklarından şimdiye kadar böyle büyük bir istihbaratçı ordusu geçmemişti. Heyet 650 kişiden oluşuyordu. Kutuzov, geçtiği yerlerin tüm ayrıntısını, II. Katerina'ya iletmek üzere kayda alıyordu. Heyette istihbarat faaliyetlerinde yardımcı olmak üzere genelkurmaydan subaylar, mühendis subaylar ve deniz subayları, askeri topograflar ve tercümanlar bulunuyordu. Bunlar arasında elçilik danışmanları Nikolay Pizani ve Vasiliy Hvostov; tercümanlar Aleksandr Botom, Pavel Ubri, Georg Eyler, Aleksandr Tol ve Fon Reysmers; binbaşı İvan Mitskoy, Binbaşı Fyodr Len; ressam yüzbaşı Sergeyev; yolların ölçü ve planlarını çizecek olan Trusson yer alıyordu. Kutuzov'un İstanbul'a varması neredeyse bir yılı buldu. Bu yolculukta Kutuzov'un hemen hemen her yerde kendi istihbarat ajanları bulunuyordu. Kutuzov'un Haziran 1793'te Platon Zubov'a yazdığı *"İstanbul'a giden yol, Nevskiy Caddesi'ni bilir gibi öğrenilmeli"* sözü, onun bu konudaki motivasyonunu göstermesi bakımından da anlamlıdır.

Heyette bulunan askeri topograf Gavriil Sergeyev, İstanbul ve boğazı pek çok açıdan resmetti. Sergeyev'in çalışmaları Rus iktidarının dikkatini çekti ve kendisine bunun için para ödülü verildi. Türk-Rus Savaşı'nda Rusya'nın başarısı ve İstanbul'un Rusya ile birleşme ihtimaline dair II. Katerina'nın planları nedeniyle, o dönemde Türk konulu ve İstanbul konulu çalışmalar oldukça popülerdi.[24]

Türk elçi Mustafa Rasih Paşa ile 4 Haziran 1793'te Tombasar'da[25], Turla Nehri üzerinde buluşan Kutuzov[26], buradan Yaş'a geçti ve Yaş'ta bulunduğu zaman diliminde sınırdaki Türk kalelerinin durumu hakkında bilgiler topladı.

24 Fomenko, *a.g.e,* s. 4-9.

25 Tombasar'ın belirlenmesinde Rusların arzusu etkili olmuştu. Ancak iki elçinin buluşmasındaki bir detay tartışması, Rusya'nın artık kendi gücünü hissettirme çabasını göstermektedir. Ruslar mübadelenin kendileri tarafından yaptırılacak bir sal üzerinde yapılmasını istediler. Osmanlı tarafı ise öteden beri mübadelenin kendilerince inşa olunan salda yapıldığını ve yine aynı usulle devam ettirilmesini istiyorlardı. Uzun münakaşa ve müzakerelerin ardından mübadelenin Osmanlı salında yapılmasına karar verildi. Bu konuda bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu, 2008), 165.

26 Fomenko, *a.g.e,* s. 4; Cahit Bilim, "Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefâretnâmesi", *OTAM*, VII, Ankara 1996, s. 21.

Edindiği bilgilere göre; Bender Kalesi eski plana göre yenilenmekteydi. İşçilerin sayısı 300'ü bulmuyordu. İsmail Kalesi için ise Boğdan ormanlarından odun getirmekle uğraşılıyordu. Kutuzov'un Yaş'ta iken Zubov'a gönderdiği mektuptan anlaşıldığı üzere, bilgileri o sırada kalelerin tamirinden sorumlu Fransız mühendis Kauffer'den[27] sağlamıştır. Kutuzov, Kauffer'in ajanlık faaliyetine dair önemli bilgiler vermektedir: "*ayrıntılı ve güvenilir bilgiyi mühendis Kauffer'den alabiliriz. O bu kalelerdeki çalışmalarda yer alıyor ve Alesksandr İzvorov adlı birisine bilgi veriyor. Onun yazışmalarının elden ele dolaşmaması hem bizim hem de Kauffer'in yararına olacaktır. Graf Şuazel, onun becerikli birisi olduğunu ve Türklerin güvenini daha fazla kazanabileceğinden ve bunun bizim için ileride daha faydalı olabileceğinden bahsediyor"*[28] diyerek kendisinin de istihbaratçı yönünü ortaya koymaktaydı.

Osmanlı hizmetinde yer alan Kauffer'in[29], kalelere dair yaptığı çalışmaların bilgisini Osmanlı Hükümeti'ne bildirmekle birlikte, kale ölçüm ve planlarının bir örneğini de Kutuzov'a ilettiği anlaşılmaktadır.[30]

Kutuzov, istihbarat faaliyetlerinde yerel nüfustan da faydalanıyordu. 25 Temmuz 1793'te II. Katerina'ya gönderdiği raporunda Boğdan voyvodasının Lehistan haritasını ele geçirdiğini ve Türkçe açıklamayı bir ulakla (naroçnıy) Bâbıâli'ye göndermekte olduğunu yazıyordu. Kutuzov, bu bilgiyi bir yerel soyludan aldığını ve onun Rusya'ya sadık olduğunu vurguluyordu.[31] Aynı

27 Boğazdaki tabyaların güçlendirilmesi ve kale tamiratında görev alan François Kauffer'in hazırladığı projeler ve gerçekleştirdiği tamiratın mahiyetine ilişkin bilimsel çalışmalar yapılmıştır. Bunlar içerisinde Kauffer'in Ruslar lehine ajanlık faaliyeti yürüttüğüne dair bilgiye Mary Pedley'in çalışmasında rastlamaktayız. Mary Pedley, "Enlightenment Cartography at the Sublime Porte: François Kauffer and the Survey of Constantinople", *Osmanlı Araştırmaları/ The Journal of Ottoman Studies*, Sayı 39, 2012, s. 37. Oya Şenyurt, "Arşiv Belgeleri Işığında III. Selim'in Askerî Alandaki Kararlarının İstanbul'da Kent Mekânının Kullanımına Etkileri", *Bilig,* Yaz 2016, Sayı: 78; Oya Şenyurt, "III. Selim Döneminde İnşaat Ortamını Yönlendiren İki Fransız Mühendis ve Kale Tamirleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi,* XXVIII/2, 2013; Hümeyra Bostan, "Defending the Ottoman Capital Against the Russian Threat: Late Eighteenth Century Fortifications of Istanbul", Doktora Tezi, İstanbul Şehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2020.

28 "Kutuzov'un sınırdaki Türk kalelerinin durumu hakkında P. A. Zubov'a mektubu", 2 (13) Temmuz 1793, No: 302, *Dokumentı,* s. 216.

29 BOA, AE.SSLM.III, 229/13389.

30 Fomenko, *a.g.e,* s. 5.

31 "Kutuzov'un Avusturya-Türkiye sınırındaki olay hakkında ve Focşani'ye gelişiyle ilgili II. Katerina'ya mektubu", 14 (25) Temmuz 1793, No: 303, *Dokumentı,* s. 217.

şekilde General Suvorov'a gönderdiği mektubunda Anjeli isimli bir ajandan bahsederek, onun kötü emeller taşıdığı ve bu amaçla Anapa'ya gitmek istediğinden bahsediyordu. Bununla birlikte Kutuzov, Suvorov'a Osmanlı topraklarındaki askeri hareketliliğe dair gözlemlerini sürekli olarak aktarmaya devam ediyordu. Ona göre Ağustos 1793'te Besarabya kalelerinde ve Tuna civarında endişe oluşturacak bir askeri hareketliliğe rastlanmıyordu.[32]

Kutuzov, henüz İstanbul'a varmadan İstanbul'daki Rusya Büyükelçiliği görevlilerinden haberler alıyordu. 31 Ağustos 1793'te Kutuzov'un P. A. Zubov'a gönderdiği mektupta; büyükelçilikte görevli N. A. Pizani'nin Osmanlı'nın Rusya ile savaşma ihtimali, vergi tarifesine dair ve Prusya Elçiliği tercümanının verdiği bilgiler yer alıyordu. Pizani'ye göre Bâbıâli'nin Avrupa ile ilişkileri dikkate alındığında, onun bir savaşı göze alması akıldışıydı. Vergi tarifesi ile ilgili yapılan görüşmeler ise, iki ülkenin ticaret hacminin önemli bir seviyede olmamasından dolayı, bu ilişkileri bozacak düzeyde değildi. Prusya Elçiliği'nden alınan haberde yer alan donanma ve savaşa doğru gidiş gibi haberler, kaynağı itibariyle güvenilir sayılmazdı. Çünkü Pizani'ye göre haberi ileten tercüman Rusya karşıtıydı ve İ. S. Barotsi'yi aldatmış olabilirdi.[33]

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya karşı yeni bir savaşa hazırlandığı söylentileri artarken, Kutuzov'un yaptığı gözlemlere dayanarak buna henüz bir ihtimal vermediği anlaşılıyor. Kutuzov, İstanbul'daki maslahatgüzar Hvostov'un Bezborodko'ya gönderdiği notların içeriğine dair yaptığı değerlendirmelerde, bazı yorumları abartılı buluyordu. Kutuzov'a göre Hvostov'un notları, Osmanlı Hükümeti'nin tutumunu Prusya elçiliğinin raporlarına göre ele alıyordu. Bu bilgilerin güvenilir olmadığını düşünen Kutuzov, buna dayanak olarak, İstanbul'dan henüz uzakta olmakla birlikte Tuna'dan geçerek Deliorman'a geldiği yol boyunca, arzu edilen barış ortamının bozulacağına dair bir hal görmemesini gösteriyordu. Halk arasında da böyle bir endişe yoktu. Kutuzov'a göre; Rusçuk yakınlarında inşa edilen erzak depoları savaş hazırlığına işaret değildi. Bender ve İsmail kalelerinin tamiri ise çok yakın bir zamanda tamamlanacak gibi görünmüyordu.[34]

32 "Kutuzov'un ajan Anjeli'nin Anapa'ya gitme ihtimali hakkında A. V. Suvorov'a mektubu", 4 (15) Ağustos 1793, No: 305, *Dokumentı,* s. 218.

33 "Kutuzov'un İstanbul'daki elçi N. A. Pizani'nin verdiği bilgiler hakkında P. A. Zubov'a mektubu", 20 (31) Ağustos 1793, No: 315, *Dokumentı,* s. 224.

34 "Kutuzov'un Türkiye ile yakında bir savaş ihtimaline dair haberlerin gerçekdışı olduğu

Kutuzov'un 650 kişiden oluşan elçilik heyeti 7 Ekim 1793'te İstanbul'a ulaştı. Yeşilköy tarafından gelen heyet, Edirnekapısı surları önünde karşılandı ve burada kurulan çadırlarda karınları doyuruldu. Heyettekiler, atlı ve yaya olarak giden Türk karşılama heyetinin arkasından saraya doğru ilerledi. Büyükelçi Kutuzov ve heyetin ileri gelenlerinin bir kısmı Sultanın gönderdiği atlar üzerinde gidiyorlardı.[35] Bu heyetin içerisinde, istihbarat faaliyetlerini yürütecek isimler vardı. Bunun yanı sıra Türkçe öğrenecek öğrenciler de bulunuyordu.[36]

Kutuzov'un Pera'ya yerleşmesinin ardından eşine gönderdiği mektubundan anlaşıldığı üzere, İstanbul'a gelmeden önce şehirle ilgili ayrıntılı bilgiler edinmişti. Tarihi mekânları tarifi ve şehre dair değerlendirmeleri bunu göstermektedir. Büyük bir dikkatle Türkiye'nin ekonomik ve politik durumunu öğrenmeye başladı. Bu bilgilere dayanarak Rusya'daki yetkilileri bilgilendiriyordu. P. Zubov'a yazdığı mektubunda; *"Avrupa'nın içinde bulunduğu koşullar ve Türkiye'nin silahlı gücü dikkate alındığında Bâbıâli tarafından alınacak savaş kararı düşüncesizce olur"*[37] diyerek, yaptığı gözlemlerin analizini sunmaktaydı.

İstanbul'daki ilk günlerinde Kutuzov'un Osmanlı devlet bürokrasisini yakından izlediği anlaşılmaktadır. Ona göre Küçük Hüseyin Paşa, Sultanın iyi bir sırdaşı ve nitelikli bir bürokrattı. Yusuf Agâh Efendi ile ilgili olarak, İngiltere'ye gönderilirken Sultan'ın mektubu ve Sadrazam'ın telkinleri dışında kendisine politik konular ile ilgili görüşülecek başlıklara ilişkin bilgi verilmediğini iddia etmektedir. Ona göre bu bilgiler daha sonra iletilecekti. Kutuzov, buna gerekçe olarak savaş durumunu gösteriyordu. Ona göre İngiltere'nin Fransa ile barışma ihtimali, İngiltere ile yapılacak ittifakın kime karşı yapılacağı ve İngiliz Hükümeti'ne Karadeniz'e engelsiz çıkış verilmesi gibi konular gündeme gelecekti.[38]

hakkında II. Katerina'ya raporu", 21 Ağustos (1 Eylül) 1793, No: 317, *Dokumentı,* s. 226.

35 Fomenko, *a.g.e*, s. 4-6.

36 "Kutuzov'un Türkiye'deki görevine dair II. Katerina'nın talimatnamesi" 21 Şubat (4 Mart) 1793, No: 279*, Dokumentı,* s. 191.

37 "Kutuzov'un İstanbul'daki elçi N. A. Pizani'nin verdiği bilgiler hakkında P. A. Zubov'a mektubu*"* , 20 (31) Ağustos 1793, No: 315, *Dokumentı,* s. 224.

38 *"*Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile ilişkileri ve iç gelişmeler hakkında Kutuzov'un II. Katerina'ya gönderdiği rapor", 20 (31) Ekim 1793, No: 332, *Dokumentı,* s. 236.

Denizlerdeki hareketliliği yakından takip eden Kutuzov, Küçük Hüseyin Paşa'nın Akdeniz'den donanma ile İstanbul'a dönüşü hakkında Karadeniz Donanması komutanlarından Tümamiral N. S. Mordvinov'a, Paşa'nın üç gemi ve dört fırkateyn ile döndüğü ve diğer küçük çaplı gemilerin Mısır'da, Osmanlı başkentine götürülmek üzere, erzak yüklendiği bilgisini iletmekteydi.[39] Kutuzov, Fransız fırkateynlerinin İzmir'de bulunmalarıyla ilgili olarak da, onların birtakım entrikalar peşinde olduklarını iddia ediyordu. Ayrıca bu fırkateynlerin, Rus ticaret gemilerini arama amacıyla orada bulunduklarına dair söylentilerden hareketle Bâbıâli'ye nota verildiğini aktarmaktadır.[40]

Kutuzov, 31 Ekim 1793 tarihinde II. Katerina'ya gönderdiği raporunda[41] Osmanlı Devleti'ndeki askeri reforma dair değerlendirmelerini ve bazı istatistiki bilgileri paylaşıyordu: "*Topçu olarak 5000 kişiyi toplamak gerekiyordu; ancak yalnızca 1000 kişi toplanabilmişti. Bu sayı da artmıyordu. Humbaracı, lağımcı, öncü birlikleri elde tutmak daha kolay görünüyordu, Bostancılar düzenli olarak eğitim almakta ve sayıları 500'e ulaşmaktaydı. Bu sayının 2000'e çıkması hedeflenmekteydi. Bu birliklerin konuşlanması için kışlalar inşa ediliyor. Ancak buna Yeniçerilerin itirazı var, Hükümetin imtiyazlarına rağmen yeni birliklere onlardan kimse yazılmıyor. Tersane alanında da benzer yenilikler yapılıyordu. Bâbıâli, deniz kıyılarında yaşayanlardan gönüllü olarak yazılacak 10000 denizciye sahip olmak istiyordu. Ancak bu mümkün görülmüyordu."* değerlendirmesinde bulunarak, askeri alandaki yeni oluşumu başarılı bulmadığını vurguluyordu.

Aynı raporda kalelerdeki güçlendirme faaliyetlerindeki son aşama aktarılıyordu. *"Kale inşaatlarına gelince İmparatoriçe hazretleri, size bildirildiği gibi başarılı bir şekilde tamirat gerçekleşiyor. Bender önümüzdeki yaz sonuna bitiriliyor; Akkirman'ın dış müştemilatı güçlendiriliyor. Tuna ağzındaki tabya inşası söylendiğine göre durdurulmuş durumda. Ancak hepsinden daha fazla Bâbıâli Çingine Kilesi limanı tabyası kaygılandırıyor.*

39 "Kutuzov'un, Küçük Hüseyin Paşa'nın donanmayla İstanbul'a dönüşü hakkında Karadeniz Donanma Komutanı Amiral N. S. Mordvinov'a mektubu", 20 (31) Ekim 1793, No: 335, *Dokumentı,* s. 240.

40 "Türkiye'nin Avusturya'da daimi elçi bulundurma niyetiyle ilgili Kutuzov'un A. K. Razumovkiy'e mektubu", 31 Ekim (11 Kasım) 1793, No: 337, *Dokumentı,* s. 242.

41 "Türkiye'nin Fransa ve İngiltere ile ilişkileri ve iç gelişmeler hakkında Kutuzov'un II. Katerina'ya gönderdiği rapor", 20 (31) Ekim 1793, No: 332, *Dokumentı,* s. 237.

Karadeniz'deki bu yer, İstanbul boğazının Rumeli yakasına yakındı. Başkente yaklaşık 50 km mesafede idi ve çıkarma yapmak için uygun bir yerdi."

Kutuzov'un II. Katerina'ya gönderdiği mektuplardan birinde, onun askeri istihbarat bağlamında üstlendiği sorumluluğu ve bunu yerine getirme konusundaki hassasiyetini görmekteyiz: *"Çok daha net çizimleri, ölçümleriyle beraber elde edeceğim. Tuna'dan İstanbul'a kadar geçtiğim yerlerin haritası bütün ayrıntıları ve çevresiyle beraber çalışıldı. Bâbıâli'nin deniz kuvvetleri hakkında en kısa zamanda net bilgiler içeren verileri sunacağım."* Bu bilgileri verdikten sonra, *"Kısa sürede ancak başlangıç için İmparatoriçe hazretleri, henüz tam anlamıyla yeterli değiller"* diyerek askeri alandaki bilgi akışının devam edeceğini bildirmiştir.

Kutuzov'un Rusya'daki üst makamları sık sık bilgilendirmesinin nedeni Osmanlı Devleti'nin yakın zamanda savaş ilan edeceğine dair Rusya'da bir beklentinin hakim olmasıdır. Bu anlamda idari ve askeri makamlara, onların işine yarayacağını düşündüğü bilgileri paylaşmaya görevi boyunca devam etmiştir. 1794 yılı başında A. V. Suvorov'a gönderdiği mektupta, savaş ilanının içinde bulunulan dönemde mümkün olmadığını bildiriyordu. Kutuzov, Rusya'nın sabık Yaş konsolosu İ. İ. Severin'in Suvorov'a bildirdiği Bâbıâli'nin üç ay sonra Rusya'ya savaş ilan edeceğine dair iddianın doğru olmadığını vurguluyordu: *"Ben bunun bu kadar çabuk gerçekleşebileceğine ihtimal vermiyorum. Her tarafta Osmanlı'nın kaleleri dağılmış ve savunma pozisyonuna hazır hale henüz daha getirilememiş durumda. Ayrıca donanma henüz güçlü değil, bu konuda gerekli olan kaynak yeterli düzeye gelmiş durumda değil. Bütün bu sebepler Osmanlı Hükümeti'ni akıllı bir tutum almaya zorluyor, aksi halde sonunu getirmiş olur."*[42]

Kutuzov, askeri istihbarat içerikli raporlarının yanı sıra diplomasi, İstanbul'un sosyo-ekonomik yapısı, Osmanlı kurumları ve işleyişi, Türk-Rus ilişkileri gibi birçok konuda rapor yazmıştır. Kısa sürede, oldukça aktif bir elçilik yaptığı söylenebilir. Osmanlı Devleti'nin Viyana'da daimi elçilik kurma niyetinde olduğunu, henüz bu gerçekleşmeden önce Kutuzov, 11 Kasım 1793'te Rusya'nın Viyana Büyükelçisi A. K. Razumovskiy'e bildirmişti.[43]

42 "Kutuzov'un, Türkiye'nin Rusya'yla savaşa hazır olmadığı hakkında A. V. Suvorov'a mektubu", 5 (16) Ocak 1794, No: 395, *Dokumentı,* s. 239.

43 "Türkiye'nin Avusturya'da daimi elçi bulundurma niyetiyle ilgili Kutuzov'un A. K. Razumovkiy'e mektubu", 31 Ekim (11 Kasım) 1793, No: 337, *Dokumentı,* s. 242.

1 Kasım 1793'te III. Selim tarafından kabul edilen Kutuzov, Sultandan oldukça etkilenmişti. Sultan hakkındaki duyumları, onun Kanuni Sultan Süleyman'dan sonra tahta çıkan en yetkin isimlerden birisi olduğu ve kendisinden öncekilerden daha iyi bir eğitim aldığı yönündeydi. Sultan III. Selim genç yaşta tahta çıktığında Osmanlı-Rus Savaşı devam ediyordu. II. Katerina'ya karşı savaşı kararlılıkla sürdürmeyi tercih eden III. Selim, Rusya'yı durdurmayı başarmıştı. Kutuzov, 5 Kasım'da Pera'dan II. Katerina'ya gönderdiği raporunda, Sultan ile görüşmesinin oldukça olumlu geçtiğini bildiriyordu. Sultanın kendisini kabul ederken gösterdiği nezaketin etkisi altında kalmıştı. Ona göre Sultan, onu küçük düşürebilecek her türlü yaklaşımdan uzak bir tavır sergilemişti. Bu izlenimini; *"daha önce elçi Repnin'in bekletildiği Sultan'a giden saray yolunda bekletilmeden vezirle neredeyse aynı anda kabul edildim, Divan'a girmeden önce Vezir benim nasıl olduğumu sordu ve bazı geleneksel uygulamalar benim için uygulanmadı, Sultan şefkatli bir yaklaşım sergiledi ve İmparatoriçe hazretlerinin adını seslendirdiğimde kafasını eğerek saygı işaretini gösterdi"*[44] sözleriyle açıklıyordu.

Kutuzov'un haber toplama kanallarından en önemlisi Yaş'ta barış görüşmelerini yürüten İvan Stepanoviç Barotsi idi. Aslen İtalyan olan Barotsi, 1787 yılında Rusya donanmasının çıkarma yapması üzerine Rusya tarafına geçenler arasında yer alıyordu. Barotsi'nin iyi derecede Türkçe bilmesi, onun Rusya ordusunda görev almasında vesile oldu.[45]

Kutuzov'un yakından takip ettiği konuların başında Fransa'nın Osmanlı Hükümeti'ne olası etkisi ve onu Rusya'ya karşı harekete geçirmesi geliyordu. Bu nedenle Fransa'dan İstanbul'a gelenlerin onun tarafından yakından takip edildiği görülmektedir. Bu konuda bir örneğe Kutuzov'un İstanbul'daki görevinin son zamanlarında II. Katerina'ya yazdığı raporda rastlamaktayız. Buna göre Fransa'dan gelen bir kişi, Bâbıâli tercümanının evinde kalmaktaydı. Kutuzov, kişinin kimliğini ve amacını öğrenmek için Barotsi'yi görevlendirmiş ve onun hakkında bir rapor hazırlamasını istemişti. Ona göre, bu kişinin ajan Anjeli ile bir bağlantısı olabilirdi.[46]

44 İbçenko, *a.g.e*, s. 174-175.

45 https://bdkm.ucoz.com/publ/i_s_barocci_prikljuchenija_italjanca_v_rossii/1-1-0-4 (Erişim Tarihi: 30.08.2019).

46 "Kutuzov'un, Rusya'daki Türk elçisi ve Türkiye'nin iç hareketliliği hakkında II. Katerina'ya

Kutuzov'un birçok mektubunda belirttiği üzere kendisine Osmanlı Hükümeti tarafından önem verilmiş ve saygıyla yaklaşılmıştır. Bu konuda bir kıyaslama bilgisi 7 Aralık 1793'te Eflak ve Boğdan'da elçi olan İ. A. Rabiç'in İstanbul'daki maslahatgüzar A. S. Hvostov'a yazdığı mektupta bulunmaktadır. Rabiç, Bâbıâli'nin Kutuzov'a büyük bir saygıyla yaklaştığı ve kendisine verilen önemin daha önce Repnin'e dahi gösterilmediği söylentilerinin dolaştığından bahsetmektedir.[47]

1794 yılı başında Kutuzov'un görevi sona ermekle ve yerine büyükelçi atanmakla birlikte, 28 Mart 1794'e kadar İstanbul'da kalmaya[48] ve istihbarat içerikli raporlar kaleme almaya devam etti. Bu anlamda Pera'dan yazdığı son rapor, 26 Mart 1794 tarihlidir.[49] 31 Mart'ta gönderdiği mektupta Silivri'de olduğunu belirtmektedir.[50] 22 Ağustos'ta Bezborodko'ya hitaben yazdığı mektuptan, Petersburg'a vardığı anlaşılmaktadır.[51] Kutuzov İstanbul'dan Petersburg'a doğru yaptığı yolculuk boyunca raporlarını yazmaya devam etmiştir.

16 Ocak 1794 tarihinde II. Katerina'ya gönderdiği raporda Osmanlı silahlı gücüne dair bilgiler vererek, Osmanlı'nın saldırı niyetinde olmadığını; ancak kendini savunma hazırlıklarına önem verdiğini belirtiyordu. Bunun en önemli nedenini, Bâbıâli'nin barışın bozulacağına inanması olarak göstermektedir. Hazırlıklara gelince, Besarabya'daki kalelerde çalışanların sayısı ikiye çıkarılmış ve tamiratın gelecek yaza bitmesi planlanmaktaydı. Bu konuda istihbaratı veren mühendisin iddiasına göre malzeme yetersizliği çalışmaları aksatmaktaydı. Aynı raporunda, Bâbıâli'nin İsveç'e yardım niyetinde olduğunu da aktarıyordu. İsveç tercümanı Muraca, sık sık Sadrazamla görüşmekte ve

raporu", 20 (31) Aralık 1793, No: 377, *Dokumentı,* s. 277.

47 "Türk Hükümetinin Kutuzov'a yaklaşımıyla ilgili İ. A. Rabiç'in A. S. Hvostov'a mektubu", 26 Kasım (7 Aralık) 1793, No: 357, *Dokumentı,* s. 259. .

48 "İstanbul'dan ayrılma zamanı hakkında Kutuzov'un A. A. Bezborodko'ya mektubu", 7 (18) Mart 1794, No: 435, *Dokumentı,* s. 322.

49 "Kutuzov'un Türkiye'deki diplomatik işlerin durumu hakkında V. P. Koçubey'e gönderdiği mektup", 15 (26) Mart 1794, No: 437, *Dokumentı,* s. 323.

50 "Kutuzov'dan V. P. Koçubey'e Türk hükümetiyle yapılan görüşmelere dair rapor", 20 (31) Mart 1794, No: 438, *Dokumentı,* s. 328.

51 "Kutuzov'un İstanbul elçilik heyetinde yer alan isimlerin mükafatlandırılması isteğiyle ilgili A. A. Bezborodko'ya mektubu", 11 (22) Ağustos 1794, No: 453, *Dokumentı,* s. 340.

İsveç'e yapılacak yardımı konuşmaktaydı. Kutuzov, bu konudaki kanaatini *"Bâbıâli'nin yardım yapacağını düşünüyorum"* şeklinde belirtiyordu.[52]

Kutuzov, Osmanlı donanması ile ilgili ayrıntılı bilgiyi Karadeniz Tersanesi komutanı N. S. Mordvinov'a gönderdiği rapora ek olarak sunmaktaydı. Buna göre; hepsi tam anlamıyla başlamamakla birlikte İstanbul'da iki gemi, Sinop'ta iki gemi, Gemlik'te kısa süre önce suya indirilen bir gemi, Çanakkale Boğazı'nda bir gemi (Kemer'de), Midilli'de bir gemi, Rodos'ta bir gemi, Bodrum'da biri geçen hafta suya indirilmek üzere iki gemi olmak üzere toplamda on gemi inşa edilmektedir. On dört eski gemi sağlam ve elverişlidir. İki eski gemi işe yarar durumda değildir. Bununla birlikte toplamda yirmi dört zırhlı gemi elverişli bir şekilde bulunmaktaydı.[53]

Kutuzov'a göre; Rusya'nın güçlü yapısından çekinen Bâbıâli'yi durdurmak için donanmadaki bu eksiklikler yeterliydi. Mühendis Kauffer'in bildirdiğine göre, özellikle Bender ve İsmail kalelerindeki çalışmaları bitirmeye çalışması ve işçi sayısını arttırarak savunma hazırlıkları yapması şaşırtıcı değildi. Tuna boyunca cephane takviyesi yapılmaktaydı.

Bu arada İstanbul'da bulunan Fransız ticaret gemilerinin Bâbıâli tarafından İsmail Kalesi'ne top ve cephane götürmesi ve oradan buğday ile dönmesi planı Kutuzov'u endişelendirmişti. 1794 yılı Şubat ayında yapılması planlanan bu taşıma işleminin Türk bayrağı altında olması gerekirken Fransız gemileriyle gerçekleşmesinin Karadeniz'in tarafsızlığına aykırı olduğunu düşünmekteydi. Buna gerekçe olarak gemilerin Fransa'ya ait olması, Bâbıâli'nin bunları yalnızca kiralamasını gösteriyordu. Bununla birlikte Kutuzov, Bâbıâli'nin Rus topraklarında istihbarat faaliyetleri yürüttüğünü de iddia ediyordu. Herson'a (Ukrayna'nın güneyi) gönderilecek Rum istihbaratçı hakkında Karadeniz Tersane komutanı ve 1802'de Rusya'nın ilk deniz bakanı da olacak Nikolay Semonoviç Mordvinov'a bilgiler veriyordu. Kutuzov'a göre, gönderilecek olan istihbaratçının Rusların gemi üretimi, Herson ve Dinyester boyunca birlikler ve Kırım'da ne kadar birlik olduğu, kara ordusu ve donanmanın başında kimlerin olduğuna dair bilgileri elde etmesi bekleniyordu. Bununla

52 "Rusya'daki Türk elçinin şikayetleri ve Türkiye'nin askeri gücü hakkında Kutuzov'un II. Katerina'ya raporu", 5 (16) Ocak 1794, No: 393, *Dokumentı,* s. 286.

53 "Kutuzov'un N. S. Mordvinov'a Türkiye'nin Rusya'ya karşı savaş hazırlığında yetersiz olduğu ve Türk donanmasının durumu hakkında mektup", 5 (16) Ocak 1794, No: 396, *Dokumentı,* s. 291.

birlikte Kutuzov'un raporlarından, Osmanlı başkentinde diğer ülkelerin istihbarat faaliyetlerine dair de bilgiler bulunmaktadır.[54]

1794 yılı Ağustos ayı başlarında Petersburg'a döndüğü anlaşılan Kutuzov, Bezborodko'ya başvurarak, kendisine İstanbul büyükelçiliği sırasında eşlik eden heyet arasından bazı isimlerin ödüllendirilmesini talep etmiştir. Kutuzov'a göre; danışman Pizani, bilgisi ve edindiği tecrübenin etkisiyle kendisine çok yararlı tavsiyelerde bulunmuştu. Yarbay Korf İstanbul'da hem Bâbıâli'nin hem yabancı temsilcilerin takdirini kazanmıştı. Ödüllendirilmesi istediği kişiler arasında haritalar, konumlar ve planları çizen genelkurmay temsilcileri ve mühendisler yer alıyordu. Bununla birlikte, adı geçen kişilerin henüz ellerindeki malzemeyi iktidara sunacak şekilde hazırlamayı tamamlamadıklarından, kendilerini daha sonraki bir tarihte ödüllendirme önerisinde bulunmuştur.[55]

Sonuç

II. Katerina, Petro'dan sonra XVIII. yüzyıl Rusya tarihine damga vuran ikinci isimdir. Onun döneminde Rusya, Osmanlı Devleti'nin kuzey sınırlarını sürekli olarak tehdit altında tutarak Karadeniz ve Kafkasya'ya sokulmayı başarmıştır. İki büyük savaşın (1768-1774/1787-1791) ardından, elde edilen zaferlerin kalıcı olmasını sağlamak adına daha fazla çaba gösterilmesi gerektiğinin farkında olan Rusya, Osmanlı Devleti'ni daha yakından tanımaya önem vermiştir. 1793 yılında İstanbul büyükelçisi olarak gönderilen Mihail Kutuzov'un bu amaç doğrultusunda elçilik görevini yerine getirdiğini görmekteyiz. II. Katerina'nın kendisine verdiği gizli talimatnameye uygun olarak, Petersburg'dan İstanbul'a yaptığı yolculuk boyunca yazdığı raporlar döneme dair ayrıntılı bilgiler sunmaktadır. Kutuzov, kısa süreli İstanbul büyükelçiliği günlerinde, istihbarat içerikli olarak 200'e yakın yazışma gerçekleştirmiştir. Yazışmalar II. Katerina ve dönemin önemli devlet adamlarıyla yapılmıştır. Daha önce diplomatik görevi olmayan ve Türk-Rus savaşlarında ön plana çıkan bir komutanın Osmanlı topraklarında yürüttüğü askeri istihbarat faaliyetlerinin, Rusya'nın Türkiye siyasetini anlamak

54 "Rusya'daki Türk elçinin şikayetleri ve Türkiye'nin askeri gücü hakkında Kutuzov'un II. Katerina'ya raporu", 5 (16) Ocak 1794, No: 393, *Dokumentı,* s. 286-288.

55 "Kutuzov'un İstanbul elçilik heyetinde yer alan isimlerin mükâfatlandırılması isteğiyle ilgili A. A. Bezborodko'ya mektubu", 11 (22) Ağustos 1794, No: 453.

açısından önemli bir örnek teşkil ettiği şüphesizdir. Bu çalışmada, Kutuzov'un kaleme aldığı raporlar üzerinden, Rusya'nın XVIII. yüzyıl sonundaki Osmanlı siyaseti değerlendirilmeye çalışılmıştır.

EKLER

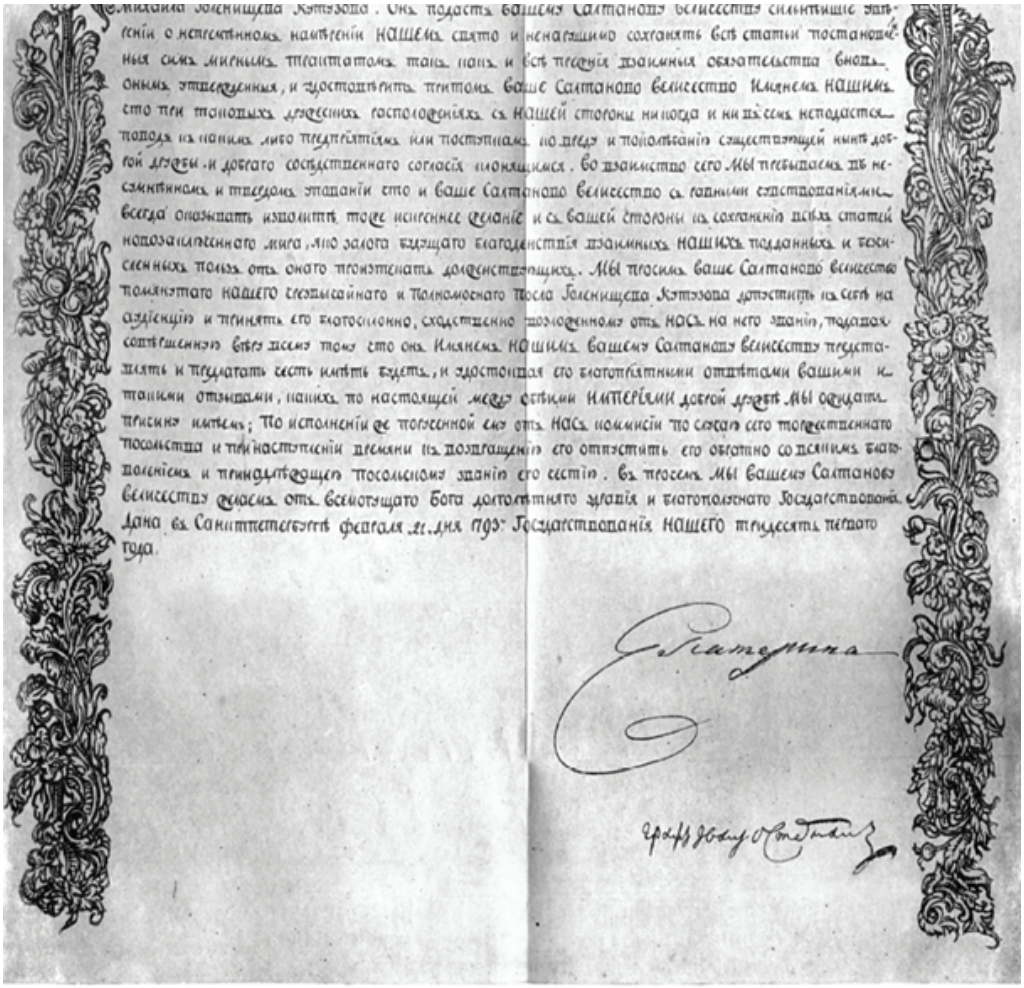
Ek 1: Mihail İllarionoviç Golenişev-Kutuzov (1747-1813)

Ek 2: II. Katerina'nın III. Selim'e sunulmak üzere Kutuzov'a verdiği mektup

ВЕРИТЕЛЬНАЯ ГРАМОТА ЗА ПОДПИСЬЮ ЕКАТЕРИНЫ II, ПОЛУЧЕННАЯ М. И. КУТУЗОВЫМ ПЕРЕД ОТЪЕЗДОМ

ВЕРИТЕЛЬНАЯ ГРАМОТА ЗА ПОДПИСЬЮ ЕКАТЕРИНЫ II, ПОЛУЧЕННАЯ М. И. КУТУЗОВЫМ ПЕРЕД ОТЪЕЗДОМ В КОНСТАНТИНОПОЛЬ ДЛЯ ВРУЧЕНИЯ ТУРЕЦКОМУ СУЛТАНУ СЕЛИМУ III

(Архив ВПР МИД СССР, ф. Сношения России с Турцией, д. 171, л. 1, подлинник).